

บทคัดย่อ

การทำนาเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านตำบลศรีสว่าง อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งได้ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อมาจากบรรพบุรุษ โดยเฉพาะการทำนาปลูกข้าวหอมมะลิ ซึ่งเป็นข้าวคุณภาพดีอันดับหนึ่งของประเทศไทย เป็นสินค้าส่งออกที่มีประมาณถึง 5 ล้านตันต่อปี มีมูลค่าการซื้อขายถึงปีละ 155,000 ล้านบาท ในปริมาณข้าวหอมมะลิที่ส่งออกของประเทศไทยนั้น เป็นข้าวหอมมะลิที่มาจากภาคอีสาน ถึงร้อยละ 90 (แสง รวยสูงเนิน,มหาวิทยาลัยขอนแก่น)

ตำบลศรีสว่างตั้งอยู่ในพื้นที่เขตทุ่งกุลาร้องไห้ มีพื้นที่ 31,743 ไร่ หรือ 50.78 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 15 หมู่บ้าน มีประชากรทั้งหมด 7,105 คน มีพื้นที่ทำการเกษตรจำนวน 29,435 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ทำนา 27,143 ไร่ เป็นพื้นที่สวน 848 ไร่

ข้าว ผลผลิตจากแปลงนา เดิมชาวบ้านผลิตข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือน ต่อมาข้าวได้ยกระดับมาเป็นสินค้าภาคการเกษตรสำคัญ ที่ส่งออกไปขายยังต่างประเทศ และนำรายได้จำนวนมหาศาลให้กับประเทศ ความต้องการข้าวของประเทศเพื่อนบ้าน มีความต้องการสูงขึ้น หน่วยงานรัฐ และเอกชน จึงได้พัฒนาเทคโนโลยี สารกระตุ้น เพื่อนำมาใช้ในการทำนา เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ผลจากการเพิ่มผลผลิตข้าวให้ได้จำนวนมาก ชาวบ้านในตำบลศรีสว่างจึงได้นำเอาเทคโนโลยี สารเคมีเหล่านั้นมาใช้ เพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวให้ได้สูงขึ้น

เทคโนโลยี และสารเคมีที่ชาวบ้านนำมาใช้ในการเพิ่มผลผลิตข้าว ได้ส่งผลให้เกิดปัญหาการเสื่อมสภาพความอุดมสมบูรณ์ของดินลดลง ชาวบ้านจำต้องใช้สารเคมีจำนวนมากขึ้น และเพิ่มสูงมากขึ้นทุกปี ทำให้ต้นทุนการผลิตเพิ่มสูงขึ้นเป็นเงาตามตัว ปัจจุบันชาวบ้านสามารถผลิตข้าวได้จำนวนมาก แต่ในขณะเดียวกันต้นทุนในการทำนาก็เพิ่มสูงขึ้นด้วย ทำให้ชาวบ้านมีภาระหนี้สินเพิ่มมากขึ้นด้วย

ในปี 2531 ชาวนาในพื้นที่ได้รวมตัวกันก่อตั้งกลุ่มเกษตรกรทำนาขึ้นมา เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาของท้องถิ่น เช่น ปัญหาดินเค็ม ปัญหาข้าวไม่พอกิน ปัญหาปัจจัยการผลิตราคาแพง ปัญหาข้าวราคาต่ำ เป็นต้น โดยกิจกรรมที่ได้ดำเนินการในช่วงนั้นคือ การรวมกลุ่มตั้งธนาคารข้าวช่วยเหลือผู้ที่ข้าวไม่พอกิน การปรับปรุงบำรุงดิน การรวมตัวกันพยุงราคาข้าวเปลือก และการจัดหาปัจจัยการผลิตมาบริการสมาชิก ตลอดจนการร่วมกันจัดตั้งโรงสีข้าว เพื่อทำการแปรรูปเพิ่มมูลค่าข้าวเปลือกให้กับสมาชิก

จากการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรทำนาตำบลศรีสว่างพบว่า คุณภาพข้าวหอมมะลิที่เคยขึ้นชื่อของชาวทุ่งกุลาร้องไห้ ปัจจุบันได้เปลี่ยนไป กล่าวคือ ข้าวหอมมะลิมีกลิ่นหอมลดลง และมีการปลอมปนเยอะมาก จากการแลกเปลี่ยนกันในเรื่องนี้พบว่าสาเหตุที่ทำให้คุณภาพข้าวหอมมะลิในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้เปลี่ยนไป อาจเป็นเพราะกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิในปัจจุบัน มีการ

เปลี่ยนแปลงคือการทำนาในปัจจุบันปรับเปลี่ยนมาเป็นการไถหว่านมากขึ้น เมล็ดพันธุ์ที่ใช้ไม่มีการคัดเลือก เมื่อถึงเวลาทำนาเกษตรกรก็ไปดักเมล็ดพันธุ์ข้าวจากทุ่งนาไปหว่านเลย เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวก็มีการใช้รถเกี่ยวมาทำการเก็บเกี่ยว เมล็ดข้าวที่ได้จึงเป็นเมล็ดข้าวที่เปียกน้ำและยังสด ๆ สุกอมไม่เต็มที่ คุณภาพข้าวที่ได้มีเมล็ดหักเยอะมากกว่าเดิม กลิ่นหอมลดลง และมีเมล็ดข้าวสีปนปนมากขึ้น ส่งผลให้ราคาข้าวต่ำกว่าความเป็นจริงที่ควรจะได้ และถูกต้องว่าจากผู้บริโภค ถ้าหากปล่อยให้เหตุการณ์เป็นอย่างนี้ต่อไปย่อมจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพข้าวหอมมะลิของพื้นที่ และของประเทศ ซึ่งจะส่งผลให้ชาวนาได้รับผลกระทบในเรื่องราคาข้าว คือขายข้าวได้ราคาต่ำกว่าราคากลางทุน

จากเหตุผลดังกล่าว จึงได้มีการจัดทำโครงการศึกษาวิจัย เรื่อง “การผลิตแนวข้าวปลูกคุณภาพดี ของเกษตรกรตำบลศรีสว่าง อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด” ขึ้น เพื่อทำการศึกษาศาณการณปัญหาของเกษตรกร ในการผลิตข้าวหอมมะลิ และทำการศึกษานโยบายชาวนาในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว หรือ “แนวข้าวปลูก” เพื่อนำมาปรับใช้ในกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิในปัจจุบัน โดยเชื่อว่า ถ้ามีการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ที่ดีโดยชาวนาเอง และได้นำมาใช้ในการผลิตจะทำให้ชาวนาในทุ่งกุลาร้องไห้ ได้ผลผลิตข้าวหอมมะลิคุณภาพดีขึ้น มีกลิ่นหอมดังเดิม เป็นที่ต้องการของตลาดและผู้บริโภค ซึ่งจะส่งผลให้ชาวนาขายข้าวได้ราคาดีมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือในการค้นหาทางออกร่วมกัน

ผลการศึกษาพบว่า ชาวนา 100 % ผลิตข้าวหอมมะลิ เพื่อจำหน่าย กระบวนการทำนา ต้องพึ่งเครื่องจักร เทคโนโลยี และสารเคมี มาใช้ในการเพิ่มผลผลิตให้สูงขึ้น เจ้าของที่ดิน ซึ่งเดิมเป็น “คนทำนา” ได้เปลี่ยนบทบาทมาเป็น “ผู้จัดการนา” เงินทุนจากแหล่งเงินทุน ทั้งภายในชุมชน และภายนอกชุมชน ได้ถูกนำมาเป็นปัจจัยสำคัญ ในการกำหนดความสามารถในการทำนาของแต่ละคน ใครมีทุนมาก ก็จะผลิตข้าวได้มาก คนที่มีทุนน้อย ก็จะผลิตได้ต่ำ

การทำนาของชาวนาในชุมชนตำบลศรีสว่าง มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการทำงาน จากการใช้แรงงานคนในครอบครัว และการใช้แรงงานสัตว์ ในการทำนา เปลี่ยนมาเป็นการนำเครื่องจักรทันสมัยเข้ามาช่วยทำนา ปี พ.ศ.2500 ได้มีการนำรถแทรกเตอร์ เข้ามาบุกเบิกปรับสภาพแปลงนาให้มีขนาดใหญ่ และในปี พ.ศ.2527 ชาวนาเริ่มนำรถไถนาเดินตาม (ควายเหล็ก) เข้ามาใช้ในการไถนา แทนการใช้ควาย และต่อมาปี พ.ศ.2538 มีการนำรถสีข้าวเข้ามาใช้ในการนวดข้าว แทนการนวดโดยใช้แรงงานคน ในปี พ.ศ. 2543 เริ่มมีการนำรถเกี่ยวข้าว พร้อมสีข้าวเข้ามาใช้ในการเกี่ยวข้าว และเมื่อปี พ.ศ. 2540 ชาวนาเริ่มเปลี่ยนแปลงการทำงาน จากการทำนาดำ มาเป็นการทำนาหว่าน และในปัจจุบันชาวนาในพื้นที่ตำบลศรีสว่าง เลิกทำนาดำเป็นการทำนาหว่านทุกครัวเรือน ผลผลิตข้าวในปัจจุบันประมาณ เฉลี่ย 326 กิโลกรัมต่อไร่

เมื่อปี 2541 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้เริ่มแผนงาน 4 ปี (2541 – 2544) เพื่อส่งเสริมและพัฒนาการปลูกข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร้องไห้ ให้เพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้มีเป้าหมายที่จะเพิ่มผลผลิตข้าว

หอมมะลิจาก 260 กก. ต่อไร่ เป็น 550 กก. ต่อไร่ ซึ่งจะทำให้สามารถผลิตข้าวหอมมะลิที่มีคุณภาพดี ได้เพิ่มขึ้นจาก 364,000 ตัน เป็น 770,000 ตัน

โครงการส่งเสริมและพัฒนาข้าวหอมมะลิ ของกระทรวงเกษตรในช่วงปี 2541 – 2544 ใช้งบประมาณไปทั้งสิ้น จำนวน 3,425.685 ล้านบาท เป้าหมายของโครงการคือการส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน คือ การเพิ่มกำลังการผลิตเมล็ดข้าวพันธุ์ดีขายให้เกษตรกร โดยตั้งเป้า 200,000 ตัน ต่อปี เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนเมล็ดพันธุ์ เนื่องจากมีการประเมินว่า แต่ละปีเกษตรกรมีความต้องการเมล็ดพันธุ์ข้าวประมาณ 900,000 – 1,000,000 ตันต่อปี ในขณะที่กรมส่งเสริมการเกษตรสามารถผลิตได้เพียง 50,000 ตัน ต่อปี ข้อจำกัดของหน่วยงานรัฐในการเพิ่มขีดความสามารถที่จะผลิตเมล็ดพันธุ์ให้เพียงพอต่อความต้องการของเกษตรกรมีจำกัด กระทรวงเกษตร ฯ โดยกรมวิชาการเกษตร จึงได้ร่วมมือกับภาคเอกชน หรือภาคธุรกิจการเกษตร ให้เข้ามามีบทบาทในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวทดแทนหน่วยงานรัฐเพิ่มมากขึ้น

ขณะที่ภาคธุรกิจก็มองเห็นผลประโยชน์มหาศาลในการเข้ามาเป็นผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ เพราะเมล็ดพันธุ์ที่ผลิตขึ้น จะถูกนำไปจดทะเบียนลิขสิทธิ์ก่อนจำหน่าย

ดังนั้นจึงเป็นโอกาสที่กลุ่มธุรกิจการเกษตร จะเข้ามาเป็นผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ส่งให้แก่เกษตรกร เพื่อสนองตอบต่อนโยบายของรัฐบาล นั่นหมายถึงว่า ธุรกิจเมล็ดพันธุ์ข้าวหอมมะลิ กำลังมีแนวโน้มที่จะถูกควบคุมโดยภาครัฐกิจ หากย้อนกลับมามองถึงระบบการปลูกข้าวหอมมะลิ จะทำให้พบว่าต้นทุนของการผลิตข้าวหอมมะลิส่วนหนึ่งมาจากการซื้อเมล็ดพันธุ์ จึงทำให้ต้นทุนสูงขึ้น และกำลังเป็นปัญหาใหญ่ของเกษตรกรที่กำลังประสบอยู่

จากผลการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ทำให้ชาวนาในพื้นที่ตำบลศรีสว่าง มีความตระหนักมากยิ่งขึ้นในเรื่องที่จะเป็นคนผลิตแนวข้าวปลูกไว้ใช้เองในครอบครัว และเพื่อเป็นการลดการเอาเปรียบจากพ่อค้าหรือโรงสีของนายทุน ชาวนาต้องหันมารักษาคุณภาพข้าวของตนเองให้มีคุณภาพดี เพื่อจะช่วยให้ขายได้ราคาสูงขึ้นด้วย และชาวนาต้องเป็นเจ้าของแนวข้าวปลูกเอง ต้องรักษาแนวข้าวเป็นเจ้าของพันธุ์กรรมข้าวไว้ให้ลูกหลานตนเองต่อไป

*****_*****